

## İtikat ve Siyaset Sünni Kelâmında İmamet-Hilafet Meselesi

Belief and Politics The Issue of Imamate-Caliphate in Sunni

**Muhammet Aydın**<sup>350\*</sup>

Geliş Tarihi/Received: 24.03.2026 Kabul Tarihi/Accepted: 25.06.2026

### Öz:

Rıdvan Özdiñç, eserinde Sünni kelim bağlamında ele aldığı itikat ve siyaset ilişkisini, giriş ve üç ana bölüm üzerinden incelemektedir. İlk bölümde imamın tayini ya da nasbına değinmekte; ikinci bölümde imam seçilecek kimsede aranan şartlara ve imamın meşrûiyeti konu edilmektedir. Son bölümde ise efdaliyet tartışmaları ve tarihi tecrübenin meşrûiyeti konuları irdelenmektedir. Özdiñç'in eseri sadece Sünni siyaset tasavvuruna dair değil bütün farklı ve zengin çizgileriyle genel manada İslam siyaset düşüncesinin temellerini öğrenmek isteyenler için önemli, referans sayılabilecek bir çalışmadır. Haddizatında Müslüman gelenekte siyaset tasavvuru hakkında çalışanlar için yol gösterici bir mahiyete sahiptir. Diğer taraftan sünni gelenek içerisinde tarihsel tecrübeye yaşanan önemli kırılmalara ve farklı yaklaşımların arka planında yer alan dinamiklere yer vermesi çalışmayı değerli kılan diğer önemli özelliklerdendir. Son olarak şunu da dile getirmek isabetli olacaktır: Bu çalışmadan da anlaşıldığı üzere konu, Hz. Peygamber'in vefatının ardından yaşanan gelişmelerde görüldüğü üzere o dönemin siyasi ve sosyal gelişmeleriyle doğrudan ilişkili olduğu gibi aynı şekilde ilk dönemlerde de yaşanan reel politik gelişmeler, yürütülen tartışmaların karakterini ve yönünü doğrudan etkilemiş benzermektedir. Bu manada konu salt itikadi değil aynı ölçüde itikadi-siyasi karakter taşımaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Kelam, Siyaset, İmamet, Sünnilik, İtikat.

<sup>350\*</sup> Doç. Dr. Gümüşhane Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, e-posta: maydin@gumushane.edu.tr ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0099-9024>

**Abstract:** Rıdvan Özdingç examines the relationship between faith and politics within the context of Sunni theology through an introduction and three chapters. The first chapter addresses the appointment or appointment of an imam; the second chapter addresses the requirements for an imam and the legitimacy of the imam. The final chapter examines debates about superiority and the legitimacy of historical experience. Özdingç's work is an important reference not only for those seeking to learn about Sunni political thought but also Islamic political thought in general, with all its diverse and rich strands. In essence, it serves as a guide for those studying the political landscape in the Muslim tradition. Furthermore, his inclusion of significant ruptures in historical experience within the Sunni tradition and the dynamics underlying different approaches constitutes another important feature that makes this work valuable. Finally, it would be appropriate to state the following: As can be understood from this study, the subject is the Prophet Muhammad (pbuh), As seen in the developments following the Prophet's death, the issue is directly related to the political and social developments of that period, and similarly, the realpolitik developments of the earlier periods seem to have directly influenced the character and direction of the debates. In this sense, the issue is not merely doctrinal but equally doctrinally-political.

**Keywords:** Theology, Politics, Imamate, Sunnism, Belief.

## Giriş

Rıdvan Özdingç Sünni kelam bağlamında ele aldığı itikat ve siyaset ilişkisini, giriş ve üç bölüm üzerinden ele almaktadır. İlk bölümde imam tayini ya da nasbına değinmekte; ikinci bölümde imam seçilecek kimsede aranan şartlara ve imamın meşrûiyeti konu edilmektedir. Son bölümde ise efdaliyet tartışmaları ve tarihi tecrübenin meşrûiyeti konuları irdelenmektedir.

Giriş kısmında yazar, *“İtikât-Siyaset İlişkileri Zaviyesinden Akâid-Kelâm Literatürü”* başlığı altında imametın itikâdi bir mesele olup olmadığını sorgulamaktadır. Burada yazar, Sünni siyaset düşüncesinin bir diğer cephesi olan itikatla münasebetine odaklanmaktadır. Bu münasebeti görebilmenin en iyi yolu Sünni akâid-kelâm kitaplarındaki imâmet bahislerine müracaat etmekten geçer. Çünkü hicri 5. asır itibarıyla oluşmaya başlayan siyâsetü’ş-şer’iye literatürünün konuyu zenginleştirdiği ve fikhî boyutunu ön plana çıkardığı göz önünde bulundurulunca birinci dereceden ulemanın meseleyi ne ölçüde itikâdi kabul ettiklerinin takibi, Sünni kelamcılar tarafından kaleme alınan akâid/kelâm eserlerindeki imamet bahisleri üzerinden yapılabilir. Meseleyi mütekaddimûn devri ile sınırlı tutmasının nedeni; hilafet kurumunun otorite anlamındaki konum ve misyonunun İslam tarih tecrübesinin bu döneminde değiştiği düşüncesidir. Yazarın tercihini belirleyen ikinci bir saik

olarak da Gazzâlî sonrası kelimeler telif geleneğinde imamet bahislerinin klasikleşmesi zikredilebilir. (Özdiñ, 2018, 9).

Konu Sünnî kelâm literatürü olunca birkaç önemli Sünnî bilgine yer verilmektedir: Ebû Hanîfe, İdris eş-Şâfiî, et-Taberî, Tahâvî, el-Eş'arî, el-Mâtürîdî, Hakîm Semerkandî, Ebû Seleme Semerkandî, Bâkılânî, Halimî, İbn Fûrek, Lâlekâî, Abdulkâhir Bağdâdî, el-Ferrâ, Beyhakî, Kuşeyrî, es-Sâlimî, Cüveynî, Mütevellî, Ebû'l-Yûsuf Pezdevî, Gazzâlî, Ebu'l-Muîn en-Nesefî gibi isimlerin yaklaşımlarına yer verilmiştir. Özdiñ, imâmet meselesinin itikâdî bir konu olup olmadığı hakkında, akâid kitaplarının muhteva ve üslûbundan her iki eğilimin de mevcut olduğuna kâil olmaktadır. Meseleyi ilk kaynaklardan hareketle ele aldığımızda itikâdîlik algısının tarihi süreç içinde değişip dönüştüğünü söylemek de mümkündür (Özdiñ, 2018, 53).

Konuyu itikâdî bir mesele olarak görenlerin dört gerekçesinden söz edilebilir: İlk olarak bu meselenin itikâdî metinlerinde yer alması başlı başına bir karine olarak kabul edilmektedir. İkincisi özellikle Hz. Ebû Bekir'in imameti hakkında Kur'an'dan hareketle öne sürülen deliller meselenin itikâdî olarak algılandığına dair güçlü bir karinedir. Üçüncüsü hadislerle referansla öne sürülen deliller ve son olarak râşid halifelerin seçilmelerinde ve meşru kabul edilmelerinde var olan icmâya yapılan vurgudur. Diğer taraftan meseleyi itikâdî kabul etmeyenlerin gerekçelerine gelince; öncelikle doğrudan itikâdîlik tartışmasına dâhil edilemeyecek bir husus olarak İmam Mâtürîdî'nin Kitabü't-Tevhid'de imamet bahsine yer vermemiş olması dikkate değerdir.

Kendisi dışında Mâtürîdî gelenek içerisinde üretilmiş metinlerde imamet bahsi yer alırken, meselenin itikâdî karakteriyle doğrudan ilgilenen bir isme rastlanılmaması da önemlidir. Yazar bu konuda Eş'arî geleneğin bir farkından söz eder: "Çünkü Mâtürîdîliğin Eş'arîlik gibi siyasi otoriteyle ilişkileri yakın değildir. Nitekim siyâsetü's-şer'îye literatürünün de Eş'arî gelenek içerisinde ve siyasi merkezle irtibatlı isimler tarafından kaleme alınmış olması da bu hususu teyid eder." (Özdiñ, 2018, 72). Konunun reel siyasetle ilişkisi o kadar yakın olmuştur ki yazara göre, Şîa asrı olarak nitelenen ve Sünnî halifelerin iktidar ve otoritelerinin zayıflamaya başladığı dönemden itibaren imâmet/hilâfet meselesinin Sünnî itikâdî metinlerinde daha geniş yer almaya başladığı devreye girilmiştir. Ancak Büveyhîlerin 5. asrın ortalarında Selçuklular tarafından iktidardan uzaklaştırılması ve merkezdeki Selçuklu idaresiyle sembolik bir hale dönüşen hilâfet kurumunun ilişkilerinin tanzimi esnasında imamet meselesi tekrar itikâdî bir mesele olarak algılanmaktan çıkarılmıştır. Eş'arî ile başlayan ve Gazzâlî devrine kadar devam eden dönemde imamet konusunun itikâdîleştirildiği söylenebilir. İlerleyen süreçte imamet'in bir akit olarak algılanmanın neticesinde meselenin itikâdî değil fikhî bir karaktere sahip olduğuna inanıldığı eklenebilir.

Birinci bölümde yazar imam/yönetici, nasbı/tayini üzerinde yoğunlaşmaktadır. İmamet gerekliliği aklen mi yoksa naklen mi vaciptir? sorusu en temel sorulardandır: “Mütekaddimûn devri kelâm metinlerinde daha çok nakle dayalı zorunluluk ön planda iken, sonraki dönem eserlerinde imam nasbının gerekliliği akli olarak da izah edilmiştir... Bu zorunluluğun içerisine devletin din ve dünya hususunda yapmış olduğu tasarrufların bütünü girmektedir... Bir yöneticinin bulunmadığı durumlarda ortaya çıkabilecek fitne, tarihi tecrübeye sabit olduğu üzere; uzadığı takdirde hayatın altüst olmasına, nizamın bozulmasına ve bu da dinin ortadan kalkmasına ve Müslümanların helak olmasına yol açar. Bu sebeple imam tayininin zorunluluğu aklen sabittir.” (Özding, 2018, 87). İmam tayini hakkında tafsilatlı bilgilerin ardından yazarın değerlendirmesi önemlidir: “Sünni kelâmcılar Şiîlerin hem akli hem nakli, Mu'tezile'nin akli zorunluluk olarak gördükleri imam nasbı fikrine karşı çıkmışlardır. Eş'arîler ve Mâtürîdîler, sahip oldukları hüsün-kubuh anlayışları çerçevesinde meseleyi ele almışlar ve bunu da tarihi tecrübeye dayandırmışlardır. Eş'arîler bu şer'i çerçevenin akli izahını yaparken Mâtürîdîler hikmet prensibine bağlı kalarak bir yöneticinin gerekliliğini akli olarak izah etmişler ve bu izahlarını da ayet ve hadislerle desteklemişlerdir. Burada dikkat edilmesi gereken husus akli zorunluluğun muhatabıdır. Şiîlerde ve Mu'tezîlilerde bu zorunluluk Allah'a nispet edilirken, Sünni kelâmcılar bu nispeti kullara yöneltmişler ve bunda da hareket noktası sahabenin icmâsı olmuştur. Bu sebeple Mâtürîdîlerde görülen akli gereklilik, Şiî ve Mu'tezîlilerin savunduğu manada bir akli zorunluluk değildir. (Özding, 2018, 92).

İmamı/yöneticiyi seçecek kişinin nitelikleri hususunda, muhtemeldir ki ehlü'l-hal ve'l-akdin kimler olduğuyla ilgili meseleler itikadın bir parçası olarak görülmediğinden üstünde çokça durulmamış ve mesele kısmen siyâsetü's-şer'îye türü eserlere bırakılmış yani fıkıhın bir alanı olarak değerlendirilmiştir. Diğer bir sebep olarak hilafetin saltanata dönüşmesi zikredilebilir. Şöyle ki, sûreten şer'î ve meşru görülen saltanat usulünün ayrıca ehlü'l-hal ve'l-akd gibi bir mesele üzerinden zorlaştırılmak istenmediği söylenebilir. Özellikle fitne ile ilgili geliştirilen hassasiyetin bu alana tesir etmiş olması ihtimal dâhilindedir. (Özding, 2018, 160). Anlaşıldığına göre Sünnî yaklaşımın gereği görülen toplum istikrarı burada da gözetilmiştir.

Özding eserinin ikinci bölümünde imam seçilecek kimsede aranan şartlar ve imamın meşrûyeti konularına temas etmektedir. Bu kısımda yazarın Sünnî siyaset tasavvuruna yön veren iç dinamiklere dair tespitleri oldukça çarpıcıdır: “Sünni kelim metinlerinin ortaya çıktığı 4. asrın başlarından itibaren onların siyaset algılarını belirleyen birkaç unsuru hazır bulduklarını söylemekte fayda vardır. Bunlardan birincisi ilk dönemlerden itibaren İslam dünyasındaki siyasi ayrılıklardan neşet eden bir itikat literatürünün varlığıdır. Ehl-i Sünnet kelâmcıları bu literatürü oluşturan ve savunan itikâdi-siyasi mezheplerin geliştirdiği retoriği önlerinde bulmuşlardır. İkinci olarak farklı siyasi kültürlerle karşılaşmış ve bunlarla etkileşime geçmiş bir İslam devlet tecrübesidir.

Üçüncü olarak üç asrı aşkın bir zaman boyunca yavaş yavaş belirginleşmeye başlayan dinî ve dünyevî otorite ayrımıdır. Bu sebeplerle inşa edilen teorik zeminin fiili durum üzerinde sürekli müessir olduğunu da görmek gerekmektedir.” (Özding, 2018, 170).

Efdaliyet tartışmaları ve tarihi tecrübenin meşruiyeti bölümünde ise yazar, râşit halifelere ayrı başlıklar açarak ilerler. Bu kısımda Eş'arî gelenek içerisindeki önemli bir kırılmadan söz eder: “Eş'arî gerek hilafet seçiminin gerek idaredeyken vukua gelen hadiselerin ictihad kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini belirterek bunların nasslarla ele alınmasının meseleyi itikâdileştirmek olacağını ve bu sebeple de meselenin ictihad düzeyinde bırakılması gerektiğine dikkat çekmiştir. Bu da Eş'arîlik içerisinde imâmet/hilafet meselesinin itikâdilikten fikhîliğe evrilmesinin ilk habercilerinden olması bakımından dikkat çekicidir.” (Özding, 2018, 308).

Yazarın çalışmasında kelâmî konuların reel siyasetle olan yakın münasebeti sık sık gündeme taşınmaktadır: “Sünni itikat-kelam kitaplarında imamet bahislerinin ortaya çıkışı Şîa asrı olarak nitelenen ve Sünni halifelerin iktidar ve otoritelerinin zayıflamaya başladığı dönemle birliktedir. Özellikle Eş'arî gelenek içerisinde kaleme alınan kelam kitapları meseleye daha fazla eğilmişler ve imamet bahsiyle alakalı birçok ayrıntıyı kelam metinlerine taşımışlardır. Şîa asrı boyunca Sünni ulema imamet meselesini itikâdî bir çerçevede ele almışlardır. Şîa tehlikesinin bertaraf edilmesi ve hilafet kurumunun sembolik bir derekeye inmesi neticesinde imamet meselesinin itikâdî karakteri zayıflamıştır.” (Özding, 2018, 329). Söz konusu bu dönüşüm, pratikte faydalı da olmuştur: “Mütekaddimûn devri tecrübesi göstermiştir ki meselelerin itikâdî alana dâhil edilmesi İslam dünyasını birçok siyasi ve içtimai hadiseyle yüzleşmek zorunda bırakmıştır. Bu sebeple hilafet konusu itikadi bir zeminden hukuki bir zemine kaymıştır. Böylece iktidarın meşruiyeti ve denetlenmesi itikadi bir hadise olmaktan çıkarılıp hukuki bir mevzu haline getirilmiştir. Bu ilişkilerin hangi esaslar üzerine bina edileceği, itikadi olanın yerinin ne ile doldurulacağı sonraki devrin temel meselelerindendir.” (Özding, 2018, 334).

## Sonuç

Rıdvan Özding'in eseri sadece Sünni siyaset tasavvuruna dair değil, bütün farklı ve zengin çizgileriyle genel manada İslam siyaset düşüncesini öğrenmek isteyenler için önemli bir referans sayılabilecek çalışmadır. Haddizatında Müslüman gelenekte siyaset tasavvuru hakkında çalışanlar için yol gösterici bir mahiyete sahiptir. Diğer taraftan Sünnî gelenek içerisinde tarihsel tecrübeye yaşanan önemli kırılmalara ve farklı yaklaşımların arka planında yer alan dinamiklere yer vermesi çalışmayı değerli kılan diğer önemli özelliklerdendir. Son olarak şunu da dile getirmek isabetli olacaktır: Bu

çalışmadan da anlaşıldığı üzere konu, Hz. Peygamber'in vefatının ardından yaşanan gelişmelerde görüldüğü üzere o dönemin siyasi ve sosyal gelişmeleriyle doğrudan ilişkili olduğu gibi; aynı şekilde ilk dönemlerde de yaşanan reel politik gelişmeler tartışmaların karakterini ve yönünü doğrudan etkilemiş benzetmektedir. Bu manada konu salt itikadi değil aynı ölçüde itikadi-siyasi karakter taşımaktadır.

Bu eserin itikat-siyaset çalışmalarına katkı sunacağı aşikârdır. Eseri kaleme alan araştırmacı Rıdvan Özdiñç'e ve bu eseri yayımlamakla okurların istifadesine sunan Dergâh Yayınları'nın yöneticilerine ve çalışanlarına müteşekkir olduğumuz da bilinmelidir. Eserin kültür ve akademi hayatımıza önemli bir katkı sunduğu unutulmamalıdır.

### Kaynakça

Özdiñç, Rıdvan. (2018). *İtikat ve Siyaset Sünni Kelâmında İmamet-Hilafet Meselesi*, İstanbul: Dergâh Yayıncılık.